

ŞİİR KURAN NESNELER

Ahmet Cüneyt İssı
Mehmet Özger

HECE
inceleme

ŒİR KURAN NESNELER

ŞİİR KURAN NESNELER

Editörler
Ahmet Cüneyt İssı – Mehmet Özger

Hece Yayınları: 558

İnceleme

©Hece Yayınları

Birinci Basım

Aralık 2019

Kapak Tasarımı

www.sarakusta.com.tr

Teknik Hazırlık

www.hece.com.tr

ISBN: 978-605-7547-46-0

Baskı

www.dumat.com.tr

HECE Basın Yayın Reklamcılık San. Tic. Ltd. Şti.

Konur Sokak No: 39/1-2 Kızılay-Çankaya/Ankara

Ankara T: (0 312) 419 69 13 F: (0 312) 419 69 14

e-posta: hece@hece.com.tr

Sertifika No: 17672

İÇİNDEKİLER

Ön Söz /	7
Giriş/Bilgin Güngör - Tuncay Bolat /	9
Ramazan Arı / Eşyadan Sanata: Klasik Türk Şiirinde Eşya /	19
Bilgin Güngör / Sanatsallığın “Nesne(l)” Dayanağı:	
Tevfik Fikret Şiirinin Sanatsal Nesneleri /	43
A. Cüneyt Issı / Ahmet Haşım’ın Poetik Nizamında Eşya /	55
Onur Tokiz / Faruk Nafiz Çamlıbel Şiirinde Nesne Bilinci /	97
Tuncay Bolat / N�zım Hikmet Şiirinde Makinenin Ağırlığı /	111
Yusuf Aydoğdu / Hayata Eşyalardan Bakan Bir Şair: Behçet Necatigil /	129
Adem Gürbüz / Eşyaya Can Veren Şair Sedat Umran’ın	
Şiirini Kuran Nesneleri /	165
Mehmet �zger / Sezai Karakoç Şiirinde Nesne Poetikası /	197
Hayrettin Orhanoğlu / Şiirin Nesneyle İmtihanı	
Yahut İsmet �zel’in Őiirlerinde Nesneleri /	241

ÖN SÖZ

Dil içinde bir üst-*dil* özelliği taşıyan şiir, dili kendine özgü kullanımıyla edebî türler arasında çözümlenmesi, tahlil edilmesi en zor türdür. Metin merkezli, yazar-şair merkezli ya da okur merkezli incelemelerin hemen hepsi şüphesiz şiire ve anlamına dair çeşitli yorumlar getirilmesini sağlayacaktır. Bununla birlikte şiir, gizini hep koruyacaktır. Şiirin bu yönü, onun ontolojik yapısıyla ilgilidir. Şair, bir toplum içinde yaşamasına, bir millete mensup, bir ideolojiye sahip olmasına karşın şiirin otantik yapısı gereği okur genellikle bireysel deneyimlerinden ona yöneldiğinden her zaman bu gizil tarafını muhafaza edecek, bu manada her okuma ona ilk okumanın hazzını ve heyecanını yaşatacaktır.

Bir anlamaya çalışma çabası olarak düşünebileceğimiz şiire nesnelere üzerinden yaklaşmak, onları incitip kırmadan, hafifçe üzerlerine basarak dolaşmaya çalışmak, diğer inceleme biçimlerinde olduğu gibi yine şiiri tüketemeyecek; ancak onun çoğulluğunu bir kere daha teyit edecektir. Kullandığı nesnelere ekseninde şiire yaklaşırken zaman zaman şiirin yaşamına, sosyal ve siyasal ortama, tarihsel şartlara, nesnelere ideolojik ve sosyal anlamlarına, şiirin evrensel ve yerel tavırlarına dair de konuşmak gerekecektir. Bu ise, Foucault'nun *arkeoloji* yaklaşımına denk düşer ve karşımıza çıkan nesnelere, bazen arkeologların da yaptığı gibi, kendi başlarına bir hikâye; daha doğrusu şiirsel birer figüre dönüşür. Hatta bazen, bütün bir şiir, sanki bir uçan halı görevi gören böyle nesnelere uçarken dil bu uçuşa melodisiyle eşlik eden bir varlığa dönüşür.

Şiir Kuran Nesnelere, ele alınan şair, şiir geleneği ve şiirlerdeki bu türlü nesnelere odaklanan on yazıdan oluşmaktadır. Örneklerini klâsik Türk şiiri ve modern Türk şiirinin önemli isimlerinin şiirlerinin teşkil ettiği bu yazılarda nesnelere

anlamlarıyla şiirin ontolojisi arasındaki ilişki, bir sosyal siyasal ve psikolojik varlık olan insan'la eşya, eşya ile şiir arasındaki ilişkilere odaklanılarak izah edilmeye çalışılmıştır. İnsan, etrafını kuşatan varlıklarla ve onların arasında yürüyerek anlamları inşa ediyor. Aynı zamanda şair de Bloom'un tabiriyle kendinden önce gelen büyük şairlerle ve büyük metinlerle kendi şiirini kuruyor. Çalışma, bu hususlar dikkate alındığında eşyaların etrafında kurulan şiir hayatlarına bir dikkat denemesi gibi düşünülmürse bundan yazarlar olarak memnuniyet duyarız. Söz buraya gelmişken, editörler olarak eşya ve edebiyat arasındaki ilişkileri anlamaya çalıştığımız, sanatın suskun eşyadan dinlediği sesleri ve anlamları göstermeyi hedeflediğimiz projemizin *Hikâye Kuran Nesnelere*'le başlayan ve bu çalışmayla ikinci adımını attığımız kitabımıza yazılarıyla destek veren dostlarımıza; yazar arkadaşlarımıza teşekkür etmeyi borç biliriz. Ayrıca, projemizi destekleyen Hece Yayınları'na minnettarız.

Projemizin üçüncü ve son kitabı, aynı dikkatlerle romanlar üzerine yapacağımız *Roman Kuran Nesnelere* olacaktır. En kısa zamanda bu çalışmayı da tamamlayarak okurlarımızla buluşturacağımızı umuyoruz.

Editörler:
Ahmet Cüneyt Issı-Mehmet Özger

GİRİŞ¹

Nesne ve Edebiyat

Nesne, en geniş anlamıyla, öznenin karşıt kutbunda bulunan her şeydir.² Bu yönüyle, canlı ve cansız tüm varlıklar, insan karşısında nesne konumundadır. Kavramın bu kitaba esas teşkil edecek olan yaygın anlamı ise, “bir ağırlığı, maddesi ve hacmi olan her türlü cansız varlık”tır.³ İşlevi, kullanıldığı yere ve özneye göre farklılaşan nesnelere yüklenen kültürel, tarihi, dini ve kişisel (psikolojik) anlamlar, hem gerçek hayatta hem de kurmaca eserlerde nesnelere önemli kılar. Dolayısıyla nesne ve edebiyat arasında, araştırmacının bakış açısını yönlendiren ciddi ve anlamlı estetik ilişkiler vardır. Bu ilişkileri belirleyebilmek, elbette kapsamlı analizlerle mümkündür. Bir giriş yazısında ise bu tarz geniş analizlere girişilemeyeceği ortadadır. Burada yaptığımız, okurda konuya ilişkin genel bir kanaat oluşturmaktan ibarettir.

Nesne ile edebiyat arasındaki bağ, esasen hayatın sanat ve edebiyatla arasındaki temel bağın bir alt öbeğini oluşturur. Hayata dair her şey gibi, nesnelere de edebiyatın dünyasına belli bir süzgeçten geçerek dâhil olur. Sanatçının bakış açısı, estetik tercihleri, sosyal ve tarihsel düşünüş biçimi gibi pek çok unsur, kurmaca dünyayı dolduran nesnelere ve onların işlevleri üzerinde belirleyici olur. Nesnelere, metne dâhil olduktan sonra ise yazarın niyetinin de ötesinde, sırf sosyal ve tarihsel bağlamlarıyla anlamsal bir zenginlik yaratırlar ya da -Tzvetan Todorov’un deyişiyle- eserlerin *sözdizimsel* görünüşünün

¹ Yazı, Bilgin Güngör ve Tuncay Bolat’ın *Hikâye Kuran Nesnelere* (Hece Yayınları, Ankara 2018) kitabımız için yazdıkları Giriş yazısının şiir bağlamında gözden geçirilmiş/düzenlenmiş halidir.

² Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Say Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2012, s. 316.

³ İlhan Ayverdi, *Misalli* Büyük Türkçe Sözlük, Cilt: II, Kubbealtı Neşriyat, 4. Baskı, İstanbul 2011, s. 2362.

zenginleşmesinde önemli rol alırlar.⁴

Nesnenin metnin estetik düzlemindeki konumu, tarihsel süreç içerisinde büyük değişime uğramıştır. Doğuşundan itibaren edebiyatın odağında insan, insanın etrafında nesnelere örülü bir dünya olduğu için nesne-edebiyat ilişkisi, edebiyatla eşzamanlı olarak ortaya çıkmıştır. Fakat modern edebiyata gelene kadar nesne ile edebiyat arasındaki bağın zayıf ve daha ziyade sembolik olduğu gözlenir. Çünkü geleneksel edebiyatlarda nesnelere, genellikle bir üsluplaştırma ve *soyutlaştırma*⁵ aracı olmanın ötesine geçemezler. Yani modernizm öncesi edebiyatta nesne, belli kalıplar içinde yaratılan birtakım metaforik anlamlarıyla estetik düzleme yerleşirler. Dolayısıyla nesnenin somut varlığından, salt soyut anlam dairesini daha anlaşılır kılmak için yararlanılır. Metnin sonunda mesaj okur ya da dinleyiciye geçtiği anda ise, tüm bu ikame mekân ve nesnelere silikleşir. *Odyssea*, *Mesnevî*, *Leylâ vü Mecnûn* veya *Décameron* gibi geleneksel anlatılara bu bağlamda yaklaşıncaya görülecektir ki taştan saça, kılıçtan çömleğe, hazineden sandığa, kadehten şaraba... nesnelere kendi varlıkları dışında, çoğunlukla “ilahi” olanla bağlantılı halde simgeleştirilir ve okura bu bağlamda bir mesaj sunulmasına vesile olur.

Modern öncesi edebiyattaki nesnenin bu sığ ve sınırlı görünümü, Michel Foucault'nun dediği gibi, çağın *epistemesine*⁶ oldukça uygundur. Gerçekten de bu dönemin düşünür

⁴ “Sözdizimsel görünüş”, edebi eserlerin imgesel kompozisyonunu ifade eder. Bkz. Tzvetan Todorov, *Poetikaya Giriş*, (Çev. Kaya Şahin), Metis Yayınları, İstanbul 2008, s. 21.

⁵ Soyutlama, Turan Koç'a göre İslâm estetiğinin de temelini oluşturur (bkz. Turan Koç, “The Vision of Islamic Art and Aesthetics”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 56, Yıl: 2013, s.1-16.) Fakat bunu genel olarak modernizm öncesi estetik biçimlerin hepsi için düşünmek de mümkündür. Özellikle Ortaçağ sanatında görüleceği gibi sanatçı mevcut kolektif üsluba yönelir ve ortaya koyduğu imgelerin gerçeklikle ilişkisi üzerinde durmaz. Onları belli metaforik çerçeveler içerisinde betimler.

⁶ Foucault'nun terminolojisinde episteme, bir çağa damgasını vuran ve toplumsal bilincin bütün biçimlerine (sanat, siyaset, felsefe vs.) temel olan ilkedir. Bkz. Michel Foucault, *Bilginin Arkeolojisi*, (Çev. Veli Urhan), Birey Yayınları, İstanbul 1999, s. 242-251.

ve şairinin “gerçek” ile arasında bir perde vardır. Modernleşme ile bu perde kalkar; çağın epistemesi iştahla ‘gerçek’e yönelir. Böylece nesne düşünce ve kültür sahasında olduğu gibi edebiyatta da “elle tutulur” ve “gözle görülür” varlığıyla dikkate alınan bir şey olur. Bu, nesne ile edebiyat arasındaki bağın çok daha kuvvetli bir şekilde yeniden kurulmasıdır. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Jacques Rancière’in deyişiyle *sanat rejiminde*⁷ iktidar, realizme geçer. Yazar ve şairler, edebi eserlerde gerçeği en ince ayrıntısına kadar vermek ve en geniş bağlamıyla ortaya koymak amacıyla nesnelere yoğun bir şekilde betimleme çabasına girişirler. Böylelikle estetik düzlem bir anlamda nesnelere retorikleriyle inşa edilmeye başlamış olur. Bu bakımdan Fredric Jameson’ın Emile Zola romanlarındaki nesneye dönük “aşırı” betimleyici yaklaşım için dile getirdiği şeyler retorik⁸ ifadesi, esasında realist, hatta modern dönemin bütün akımlarına mensup yazar ve şairlerin eserlerindeki betimlemeler için de geçerlidir.

Jean Baudrillard, modern dönemde nesnenin simgesel değerinin ortadan kalktığını düşünür. Çünkü “[g]ünümüzde nesnelere artık yalnızca nesnel işlevlere sahiptirler.”⁹ Düşünür, bu görüşünü özellikle seri üretimin yaygınlaşmasından hareketle dile getirmiştir. Hayatta ve üretimde nesnenin geçirdiği anlam değişikliği, edebiyatta da yansımaları bulur. Geleneksel üretim tarzının hâkim olduğu dönemin edebiyatında nesnelere (özellikle eşyalar), seri üretimden çıkmadıkları için aynı işe yarıyor olsalar dahi kendi aralarında ciddi fiziksel farklar taşıyabilmiş ve salt işleve indirgenmemişlerdir. Modern üretimle

⁷ Rancière, belli bir dönem içerisindeki sanatsal alana hâkim olan bakış-açısını veya paradigma örüntüsünü *sanat rejimi* olarak adlandırır. Bu kavram, estetik kavramıyla hemen hemen özdeştir. Bkz. Jacques Rancière, *Estetiğin Huzursuzluğu: Sanat Rejimi ve Politika*, (Çev. Aziz Ufuk Kılıç), İletişim Yayınevi, İstanbul 2014, s.7-21.

⁸ Fredric Jameson, *Gerçekçiliğin Çelişkileri*, (Çev. Orhan Koçak), Metis Yayınları, İstanbul 2018, s. 62.

⁹ Jean Baudrillard, *Nesneler Sistemi*, (Çev. Oğuz Adanır-Aslı Karamollaoğlu), Boğaziçi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2011, s. 25.

bunlar tek tiplemeye, sadece işleve indirgenir. Nesne, modern edebiyata da ‘işlev’ yönüyle dâhil olmuştur. Fakat bu noktada Őu ayrıntıya da dikkat çekmekte yarar var: Gelenekte somut varlığıyla zgn bir kimliğe sahip olan nesne (el yapımı bir kayak, kalem, silah vb.), edebi metne girerken bütün detaylarından soyutlanarak bir metafora dnrken, standartlamı modern nesne en ince ayrıntısına kadar tasvir edilerek somut varlığıyla metne sokulur. Yani nesne, gerçek hayattaki özgünlüğünü yitirmesine rağmen modern edebiyatta yeni ve zgn bir yer edinir. Nesnelere üzerinden kurulan modern alegorilerde ise bu özgünlük daha da belirginleşir. Gelenekte nesnelere aşağı yukarı neyi sembolize edeceği belliyken modern edebiyatta nesneye daha önce hiç yklenmemi anlamlar yüklenebilir. Bir bakıma burada nesnenin simgesel değeri yiter, imgesel değeri yükselişe geçer.

Nesnenin Edebiyattaki İşlevleri

Nesnelere, modern dönem eserlerinde pek çok işlev kazanır. Bu işlevleri tek tek saptayabilmek zordur; ancak bu hususta ne çıkan dört işlevi kısaca ve yer yer örnekler de vererek anlatmak mümkündür:

a-Kurgu Belirleme İşlevi: Modernitenin edebiyattaki görünümü gibi dnlebilecek gerçekçilikle birlikte nesneye yüklenerek anlamın da önem kazandığı görülür. Özellikle gerçekçilik iddiasıyla kaleme alınan edebi metinlerde nesnelere somut varlıklarıyla, az ya da çok kurguyu belirleme görevini üstlenmişlerdir. İte buna ‘kurgu belirleme işlevi’ diyebiliriz. Akla gelebilecek sayısız örnekten birkaçını hatırlatarak bu ilevin ‘ne’liği’ni izah etmek mümkün. Örneğin *Suç ve Ceza*’da Raskolnikov’un rehinci kadının başına vurduğu ‘balta’, bütün dehetiyle karımızdadır. *Eylül*’de Suat’ın Necip ile arasındaki suç ortaklığının en mühim belgesi olan ‘eldiven’, nahif grnsne rağmen unutulmayacak Şekilde okurun zihnine kazan-

mıştır. Fakat nesne, modern dönemde yer yer, belki de modernizmin insan ilişkilerinde ve ruhunda yarattığı travmalardan birisi olan şeyleşmenin¹⁰ veya geleneksel değerlerden kopuşu ifade eden düşünsel yapıbozumu sonucu olarak -Umberto Eco'nun deyişiyle- birer *yaratıcı fikir/imge*¹¹ olma yönünde ilerlemiştir de diyebiliriz. Böylelikle kurgu belirleme işlevi, en ileri seviyeye ulaşmış olur. Sözgelimi Honore de Balzac'ın "tılsımlı deri"si değişen ebatlarıyla; Nikolay Gogol'ün "palto"su kumaşı, düğmeleri ve kesimleriyle; Sait Faik Abasıyanık'ın "şahmerdan"ı acımasız kollarıyla; Mehmed Âkif'in "küfe"si trajedisıyla; Tevfik Fikret'in "levha"sı, "fırça"sı, "heykel"i ana unsur olarak estetik düzlemde yerini almış olan nesnelere.

b-Psikolojik İşlev: Nesnenin özellikle edebi kahramanların psikolojisini yansıtmadaki önemi görmezden gelinemez. James Joyce'un *Ulysess* romanındaki "süt", Yusuf Atılgan'ın "Saatlerin Tıkırtısı" hikâyesindeki "saat", Edip Cansever'in "Masa da Masaymış Ha" şiirindeki masa buna verebileceğimiz örneklerden sadece birkaçıdır. Bu üç nesne, ilgili eserlerde kahramanın veya anlatıcının ruh hallerinin okurun zihninde somutlaşması için ciddi manada zemin teşkil eder.

c-Atmosfer/Karakter Yaratma İşlevi: Nesnenin salt kurmaca metin içinde kazandığı anlamla ve metne sağladığı katkıyla somutlaşan, şiirde pek rastlayamadığımız bir başka işlevi de vardır ki, bunu, *atmosfer/karakter-yaratma işlevi* ifadesiyle karşılayabiliriz. Bu, 'nesne'nin kurmaca metnin oluşumunda oynadığı rolle ilgilidir. Roland Barthes, "Gerçeklik Etkisi" adlı yazısında betimlemenin kurmacadaki işlevi üzerinde durmuş,

¹⁰ Şeyleşme, özellikle Karl Marx'ın kapitalizm üzerine çözümlenmelerinde öne çıkan ve yirminci yüzyılın Marksist felsefecileri tarafından zaman zaman ele alınan bir kavramdır. Genel olarak insanın, emeğiyle katkıda bulunduğu kapitalist üretimde sadece bir üretim organı olarak belirmesi ve insani niteliklerinden soyutlanmasını imler. Georg Lukács, *History and Class Consciousness: Studies in Marxist Dialectics*, (Trans. Rodney Livingstone), The MIT Press, 1971, p. 83.

¹¹ Umberto Eco, *Genç Bir Romancının İtirafı*, (Çev. İlknur Özdemir), Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2011, s.19-20.

dolaylı olarak nesnelere metindeki işlevine de değinmiştir. Atmosfer ve karakter yaratmayı ise nesnelere kurmaca metindeki temel işlevi olarak tespit etmiştir. Bu işleve hizmet etmeyen detaylı betimlemelere (yani nesnelere detaylı anlatımına) fazlaca yer verilmesini ise, boşuna bilgi sıralama ve anlatımın yükünü artıran bir "lüks" olarak değerlendirmiştir.¹² Betimlemenin Batı'daki estetik işlevinin Gustave Flaubert'e gelindiğinde hl canlı olduğuna değinen Barthes, doğrudan ya da dolaylı olarak işlevsel olmayan bu nesne/bilgi yığının (detaylı betimlemenin) ancak estetik bağlamda "gerçeğe-benzerin temeli olan gerçeklik etkisi"ni ortaya çıkarabileceğini dile getirir.¹³ Barthes, nesnelere yönelik detayların simgesel değeri olabileceğine değinse de¹⁴ bunun üzerinde çok durmayarak bunları olumsuz 'lüks'e indirgemeyi yeğler. Bu görüşlerinin genel anlamda metin dışı unsurları göz ardı eden yapısalcıların bakışını yansıtığını varsayabiliriz. Dolayısıyla metne sosyokültürel bağlamda yaklaşan araştırmacılarla yapısalcıların kurmaca metindeki 'nesne'ye yaklaşımları arasında bir fark oluşması kaçınılmaz olmuştur.

Aslı Uçar, *Teselliyi Nesnede Aramak: Türkçe Romanda Nesnelere* adlı doktora tezinde, bu iki farklı yaklaşıma temas etmiş ve aralarında aslında büyük bir farkın olmadığını iddia etmiştir. "Kültürel alışma yapanların karşı çıktıkları, yapısalcıların kültürel ve toplumsal olanı göz ardı ederek edebî metinde bunlara işaret eden şeylere fazlalık olarak bakması ve gerçeklik etkisi diyerek geiştirmesidir. Sonuçta, iki grup da metinlerde simgesel veya metaforik olarak anlamlandırılmayan nesne kalabalığını gerçeklikle ilişkilendirmektedir; tek fark, bunlar yapısalcılar için yarattıkları gerçeklik etkisi dışında gereksiz-

¹² Roland Barthes, *Dilin alışma Sesi*, (ev. Necmettin Kmil Sevil), YKY, İstanbul 2013, s. 168.

¹³ *A.g.e.*, s. 174.

¹⁴ *A.g.e.*, s. 168.

ken kültürel araştırmacılar için toplumsal anlamlar taşır.”¹⁵ Barthes’ın doğrudan roman sanatıyla ilişkili olmasa da “Nesnenin Anlambilimi” adlı yazısında dile getirdiği düşünceleri Uçar’ın iddiasıyla örtüşür. Barthes, bu yazısında nesnelere temel işlevlerine ek olarak pek çok anlam daha taşıdıklarını belirtir. Sözelimi “Beyaz bir telefon, lüksle ya da kadınlıkla, dişilikle ilgili bir düşünceyi aktarır” ve “anlam taşıyormuş gibi göründükleri zaman da kesinlikle hiçbir anlam taşımama anlamı taşırlar.”¹⁶ Bu anlamlar gerçek hayatta olduğu gibi – belki daha yoğunlaştırılarak- kurmaca metinde de mevcuttur. Fakat yapısal bir inceleme elbette nesnenin bu anlambilimsel yönünü görmezden gelebilir.

ç-*Tarihsel/Sosyokültürel İşlev*: Nesnelere kurgu oluşturma, psikolojik derinlik kazandırma, atmosfer ve kurgu yaratma (yani salt betimleme malzemesi olma) işlevlerinin yanı sıra metnin merkezinde yer alarak ona tarihi ve sosyokültürel derinlik kazandırma potansiyelleri de mevcuttur. Bu çerçevede somutlaşan işleve *tarihsel/sosyokültürel işlev* adını verebiliriz. Bu bağlamda Ceyhan Atuf Kansu’nun “Şoför Mehmet’in Türküsü” şiirinde Mehmet’in sınıfsal ve sosyal konumunun göstergesi olan nakliye kamyonu; Enis Batur’un “Aynada” şiirinde “piyano”, “Edinburgh porseleni” gibi anlatıcı-şairin orta sınıf yaşantısının birer göstergesi olan nesnelere yine bu bağlamda düşünülebilir.

Son Dikkatler

Mekânın alt kategorisi ve betimleme malzemesi olmanın ötesinde, nesnelere edebiyattaki önemine değinen çalışmaların yetersizliği, farklı disiplinlerin ‘nesne’ üzerindeki değerlendir-

¹⁵ Aslı Uçar, *Teselliye Eşyada Aramak: Türkçe Romanda Nesnelere*, Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara 2012, s. 23.

¹⁶ Roland Barthes, *Göstergebilimsel Serüven*, (Çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat), YKY, 6. Baskı, İstanbul 2012, s. 197.